

Atatürk'ün Selanik'teki Evi

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, 1881 yılında Selanik'te doğmuştur. Doğum tarihi, o yıllarda gün ve ay olarak tescil edilmediği için sonradan Atatürk tarafından hayatında önemli bir yer tutan "19 Mayıs" olarak kabul edilmiş ve kayıtlara da o şekilde geçirilmiştir. Atatürk'ün hayatının önemli bir safhasını geçirdiği, çocukluk ve gençlik yıllarının şekillendiği bu şehirde, onun ailesi ile ilgilendirilen dört ayrı evden bahsetmek mümkündür. Bunlardan ilki, Ahmet Subaşı Mahallesi'nde bulunan ve Atatürk'ün dedesi Kırmızı Hafız lakaplı Ahmed Efendi'den babası Ali Rıza Efendi'ye miras kalan evdir. Ali Rıza Efendi, Zübeyde Hanım ile evlendiğinde bu evde oturmaktadır. Döneme dair hatırat eserlerin bazılarında Mustafa Kemal'in bu evde doğduğuna dair iddialar mevcuttur. İkincisi, Koca Kasım Paşa Mahallesi İslahane Caddesi üzerinde bulunan pembe boyalı evdir. Müze yapıldığı 1953 yılında, Aya Dimitri Mahallesi Apostolu Pavlu Caddesi 75 numaralı adreste kayıtlı olan bu bina, günümüzde Agiou Dimitriou, 151- Selanik adresindeki Türkiye Cumhuriyeti Selanik Başkonsolosluğu ile birlikte aynı yerleşkenin parçasıdır. Sonradan Atatürk'ün doğduğu ev olarak tescil edilen bu bina, günümüzde müze olarak kullanılmaktadır. Son araştırmalar da Mustafa Kemal'in bu evde doğduğunu doğrulamaktadır.

Özgün planına göre, zemin katta 7.10 m / 13.55 metrelik dikdörtgen bir oturma alanına sahip olan bina, geleneksel Osmanlı mimarisinin hâkim olduğu bir sokak dokusuyla Selanik'in Türk yerleşimi bölgesinde bulunmaktadır. Üç kattan ibaret olan bina, kâgir zemin kat üzerine ahşap karkas tekniği ile inşa edilmiş olup, uzun kenarı sokağa bakmaktadır. Binanın arka tarafında 7,00 x 6,30 metre ebadında bir bahçesi mevcuttur ve bahçe ile birlikte mülkün arsası 120 m² civarındadır. İki adet giriş kapısı bulunan evin, kapılardan biri bodrum kat vasıtasıyla doğrudan sokağa açılmaktadır. Diğeri de birinci kattan bahçeye çıkmak için kullanılmaktadır. Evin bodrum katı mahzen olarak kullanılmaktadır. Birinci katında iki oda, bir sofa ve bir de kiler bulunmaktadır. Üst katta ise iki oda, mutfak ve sofa yer almaktadır. Tapu kayıtlarına göre, 1875'ten önce inşa edildiği anlaşılan evin ilk sahibi Ferhad oğlu İskender'dir. Bina, 1876-1877 yıllarında satış ve miras yolu birkaç kez el değiştirmiştir. Ali Rıza-Zübeyde çifti bir müddet bu evde kiracı olarak oturmuşlardır. 1877 yılında evin 52/72'lik hissesi Ali Rıza Efendi tarafından 9.600 kuruş bedel karşılığında İbrahim Hıfzı Efendi kızı Hatice Zarife Hanım'dan, geri kalan 20/72'lik hissesi de 1878'de Zübeyde Hanım tarafından Emin oğlu Yusuf Efendi'den 3.900 kuruş bedel karşılığında satın alınmıştır. Mustafa Kemal, 1881'de bu evde doğmuş ve babasının vefatına kadar da ailesi ile birlikte burada yaşamıştır. Ali Rıza Efendi'nin vefatı sonrasında ev, bir müddet kiraya verilmişse de mülkiyeti Zübeyde Hanım'ın üzerinde kalmıştır. Mustafa Kemal, annesi ile birlikte dayısının yanında Langaza'da kaldığı, okul yıllarında anneannesinin yanında yaşadığı ve üvey babası Ragıp Efendi ile birlikte yaşadığı dönemler hariç olmak üzere, çocukluk ve gençlik yıllarının önemli bir kısmını bu evde geçirmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanından evvel (1907) genç bir subay olarak Selanik'te görev alan Mustafa Kemal, ailesi ile birlikte tekrar bu pembe boyalı evde yaşamaya başlamıştır. Vasilis Dimitriadis'in Defter-i Hakani kayıtlarından hareketle verdiği bilgilere göre; Mustafa Kemal, aynı dönemde (1908) Selanik'te pembe boyalı evin yakınında aynı avlu içerisinde yer alan iki evin 3/4 hisselerini satın almış ve arkadaşları ile birlikte birçok siyasî toplantıyı bu evlerden birinde gerçekleştirmiştir. Mustafa Kemal'in görevi dolayısıyla 1911'de Selanik'ten ayrılması sonrasında kız kardeşi Makbule ve annesi Zübeyde Hanım, 1912-1913 Balkan Harbi yıllarına kadar bu pembe boyalı evde yaşamışlardır.

Dördüncüsü ise Zübeyde Hanımın annesinden miras kalan Ahmet Subaşı Mahallesi Papaz Ahmed Çeşmesi Sokağı'nda bulunan ve Mustafa Kemal'in Selanik'te okul yıllarında bir müddet anneanesi ile beraber yaşadığı evdir.

İşgal sonrasında Yunanistan topraklarında kalan Selanik'teki Atatürk ve ailesinin sahip oldukları mülklere, kenti terk

ettikleri için 1917 yılında Yunan Devleti tarafından el konulmuştur. Bu mülklerden biri de Atatürk'ün doğduğu pembe boyalı evdir. Emlak Dairesine kayıt edilen bu evde Mübadelenin ilk yıllarında dört mübadil aile kiracı olarak oturmuştur. Daha sonra bina, 1930 yılında Mili Banka tarafından 197.800 Drahmi karşılığında Grigoria Aliki ve Yestimani Serafidu adlı kişilere satılmıştır.

10 Haziran 1930'da imzalanan Etabli Antlaşması ile Türk-Yunan münasebetlerinde devam eden sorunlar çözülmüş ve ılımlı bir dönem başlamıştır. Türk Hükümeti'nin daveti üzerine Yunanistan Başbakanı Elefterios Venizelos, 27-31 Ekim 1930 tarihlerinde Türkiye'yi ziyaret etmiş, ziyaret esnasında 30 Ekim 1930'da askerî, ticarî ve dostluk muhtevalı üç ayrı anlaşma imzalanmıştır. Bir yıl sonra da Türkiye Başbakanı İsmet İnönü ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüşdü Aras Yunanistan'ı ziyaret etmişler ve dostluk ilişkilerinin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Bu yakınlaşma, Avrupa'daki siyasî ve askerî gelişmelere bağlı olarak diğer Balkan devletlerinin de katılımı ile 9 Şubat 1934'te Balkan Antantı'nın imzalanması ile sonuçlanmıştır. II. Dünya Savaşı evvelinde ortaya çıkan bu yakınlaşma, Türk-Yunan siyasî ilişkilerine önemli katkılar sağladığı gibi, Selanik Belediyesi tarafından doğduğu evin Atatürk'e armağan edilmesi jestini de beraberinde getirmiştir. Selanik Belediye Meclisi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıldönümü olan 29 Ekim 1933'te yaptığı özel toplantıda, Cumhuriyetin 10. Yılı münasebetiyle, Atatürk'ün Selanik'te doğduğu evin duvarına bir hatıra plaka takılması ve evin hâli hazırdaki sahiplerinden satın alınarak, Mustafa Kemal Paşa'ya hediye edilmesini kararlaştırmıştır (29 Ekim 1933 Tarih ve 488 Nolu Karar). Aynı gün, *"Türk milletinin büyük müceddidi ve Balkan ittifadının müzahiri Gazi Mustafa Kemal burada dünyaya gelmiştir. İş bu levha, Türkiye Cumhuriyeti'nin onuncu yıl dönümü münasebeti ile konulmuştur. Selanik, 29 Birinci Teşrin 1933"* yazılı plaka duvara çakılmış ve merasim yapılması ise Balkan Antantı delegelerinin Selanik'e geleceği güne bırakılmıştır. Ayrıca bir gün sonra Belediye Meclisinin evi satın alma kararı, Selanik Belediye Başkanı Mösyö Apostol Kozmopido imzasıyla Türkiye'nin Selanik Başkonsolosluğuna bildirilmiştir.

Atatürk'ün Selanik Evi'ne plaka çakılması töreni, önceden kararlaştırıldığı gibi Balkan Antantı Delegasyonu tarafından 4 Kasım 1933'te gerçekleştirilmiştir. Törene, Yunanistan Meclis Başkanvekili, Makedonya Genel Valisi, Selanik Belediye Başkanı ve Meclis Üyeleri, Türkiye'nin Atina Büyükelçisi Enis Akeygen, Balkan Konferansı Reisi Papa Anastasya ve Balkan Konferansı Türk Murahhas Üyeleri ile bazı üst düzeyde zevat katılmıştır. Törende Balkan Konferansı Reisi Anastasya *"Mustafa Kemal, yalnız dost bir milletin reisi değil, aynı zamanda vatanını kurtarmış ve Türk milletini tekemmül ettirerek bütün diğer Balkan milletleriyle takarrûbunu mümkün kılmaya muvaffak olmak suretiyle Balkan milletleri ittifadı mefkûresinin en harr müdafii olduğunu"* vurgulayarak, Mustafa Kemal Paşa'nın Balkan milletlerinin dayanışmasında oynadığı rolü anlatan bir konuşma yapmıştır.

Binaya tabela asılmış, resmî tören yapılmış, ancak henüz mülkiyet işlemleri tamamlanamamıştı. Selanik Belediyesi 1933 yılında 300.000 drahmi karşılığında mülkiyet sahibi kişilerden evi satın almak istemiş, ancak fiyat az bulunduğu için satış gerçekleştirilememiştir. Atatürk, bu durumdan hoşnut kalmamış ve sorunun çözümüne dair görüşlerini Selanik Konsolosluğuna bildirmiştir. Konsolosluk ve Belediye yetkilileri arasında gerçekleşen yazışmalar sonrasında Selanik Belediye Meclisi, evi istimlâk etme kararı almıştır. Ayrıca istimlâk kararının uygulanabilmesi için Yunan Parlamentosundan çıkarılan muvakkat bir kanun ile bina "Monument Historique (Tarihî Anıt)" ilan edilmiştir. Belediye Başkanlığı ile ev sahipleri arasında sağlanan mutabakat üzerine Atatürk'ün doğduğu ev, 2 Aralık 1936'da 650.000 drahmi karşılığında istimlâk yolu ile satın alınabilmiştir. 19 Şubat 1937'de tahliye edilen evin anahtarları ve tapusu Selanik Belediye Reisi Merkuriyu tarafından Türkiye'nin Selanik Başkonsolosluğuna teslim olunmuş ve bilahare tapusu da Atatürk'e ulaştırılmıştır.

Atatürk, kendisine armağan edilen evi, şahsına yakışır bir şekilde restore ettirerek müze yapmak istiyordu. Bu maksatla O, henüz evin satın alma ve hibe işlemlerinin tamamlanmadığı bir dönemde (1933), Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Ruşen Eşref Ünaydın ve Tarihçi Afet İnan'ı Selanik'e göndermiştir. Bu şahıslar, Konsolosluk vasıtasıyla 1933'te evi gezme imkânı bulmuşlarsa da içinde yaşayan mübadil aileler dolayısı ile yeteri kadar inceleme fırsatı elde edememişlerdir. Bununla birlikte, anahtarın teslimi sonrasında kısa bir süre içerisinde binanın restorasyon hazırlıkları başlatılmış ve üç ayrı rölöve plan çizilmiştir. İlk plan, 16 Şubat 1937'de Selanikli mimar Emmanuel Melanos tarafından çizilmiştir. Bu planda bodrum kat restorasyon dışı tutulmuştur. Bu arada 10 Kasım 1938'de Atatürk vefat etmiş ve çizimde bodrum kat gösterilmediği için eksik bulunan plan da Türk makamları tarafından uygun bulunmamıştır. Nafia Vekâleti, yeni plan çizimi için Abdullah (Artemel) ve Ergun adlarında iki mühendisi görevlendirmiştir. Türk Mühendisler, evde incelemeler yaptıktan sonra, kısa sürede evin mevcut haline dair, iki ayrı rölöve planı hazırlamışlardır. Bunlar arasından, evde kiracı bulunan Apostolos Afomapolos, ilk mimar Emanuel Melanos ve Atatürk'ün eski komşusu Mustafa Hacı Osman (Aya Dimitri Sokağı 196 Numaralı evde mukim) ile görüşmeler yapılarak aslına uygun çizilen plan, tercih edilerek uygulamaya konulmuştur. Bu plana (8 Temmuz 1939 Tarihli Plan) göre; bina, **Bodrum Katı (Evin Zemin Katı)**: a-Sağda bir oda b-Solda bir oda c-Bir lavabo, **Zemin Kat** (Evin 1. Katı) a-Sofa b-Mutfak c-Mutfağa bitişik oda d-Bunun karşısında bir oda ve bitişik sandık odası e-Sahanlık, **Birinci Kat** (Evin 2. Katı): a-Sofa b-Abdesthâne c-Malta taşlarından bir teras d-Atatürk'ün doğduğu oda ve bunun karşısında bir başka oda şeklinde düzenlenmiştir.

Restorasyon işi, II. Dünya Savaşı'nın başladığı bir dönemde 3 Mayıs 1940'ta, 10.056.000 drahmiye Selanikli Yani Yorgadis ve Eli Modiano isimli müteahhitlere verilmiştir. Ancak Alman işgali sebebiyle müteahhitler işi bırakmış ve binanın restorasyonu yarım kalmıştır. Savaş sonrasında çalışmalar yeniden başlamış ve 1950 yılında tamamlanabilmiştir. Atatürk'ün Selanik evi, onun büyük ismini olduğu kadar, Türklüğün Makedonya ve Selanik'teki mazisini yaşatacak abide bir muhit olarak düşünülüyor ve Misâk-ı Millî hudutları ötesinde Türk'ün mazisini, istikbalini, inkılâplarını vatana bağlayan bir köprü, maddî ve manevî bir bağ olarak görülüyordu. Bu sebeple Milli Eğitim Bakanlığı, eve konulacak eşyaları ve yerlerini tespit amacıyla Afet İnan, Hayrullah Örs ve Dışişleri Bakanlığı temsilcisinden oluşan bir komisyonu Selanik'e gönderdi (1950). Komisyon buradaki çalışmalarını tamamladıktan sonra, konuyla ilgili bir rapor hazırlamış ve Bakanlığa sunmuştur. Lakin işler bir türlü hızlandırılmıyordu. Devrin Cumhurbaşkanı Celal Bayar, 1952'de Yunanistan ziyareti esnasında 1937'den beri restore edilerek müze yapılmak istenen binayı gezmiş ve evin boş halini görerek üzülüyordu. Atatürk'ün yakın dostlarından biri olan Bayar, bu işi bir vefa borcu olarak görmüş ve kısa sürede ciddi adımlar atılmasını sağlamıştır. 28 Ocak 1953'te Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Refik Koraltan, Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri, Milletvekilleri Keçecizade Salih, Zuhuri Danışman Beyler ve Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Başkanı Prof. Dr. Enver Ziya Karal'ın katıldıkları Cumhurbaşkanı Bayar başkanlığında bir toplantı yapılmış ve evin tefrişinin en kısa sürede tamamlanması kararlaştırılmıştır. Tefriş işi, E. Z. Karal'a verilmiş ve incelemelerde bulunması için Selanik'e gönderilmiştir. Karal, 6-26 Şubat 1953 tarihleri arasında Selanik, Gümilcine ve Kavala'da eski Türk evlerini gezmiş, Atatürk evini bilen şahıslarla görüşmüş, bazı kurum temsilcilerinden konuya dair bilgiler toplamış ve bir rapor hazırlamıştır. Raporda; A-Maksat ve usul, B-Evin tarihçesi, C-Evin tefrişi, D-Evin tefriş edilip bir müze haline getirilmesinden sonra yapılmasının uygun olacağı düşünülen hususlar sıralanmıştır. Raporun Cumhurbaşkanlığınca onanması üzerine, E. Z. Karal tefrişte kullanılacak malzemeleri temin için çalışmalara başlamış ve bu iş için kendisine yekûn 10.036 lira tahsis edilmiştir. Ankara ve İstanbul'da hazırlıklarını tamamlayan Karal, 28 sandık eşya ile birlikte Türkiye'den ayrılarak 12 Ekim 1953'te Selanik'e ulaşmış ve yaklaşık bir ay gibi kısa bir sürede binanın tefriş işlemlerini tamamlamıştır. Uzun ve yorucu süreçten sonra, Atatürk'ün Selanik'teki Evi nihayet O'nun ebediyete intikalinin 15. yıl dönümü ve naaşının Etnoğrafya Müzesi'nden Anıtkabir'e nakledildiği gün olan, 10 Kasım 1953'te törenle "Selanik

Atatürk Evi Müzesi” olarak hizmete açılmıştır. Törene, Türkiye’de düzenlenen cenaze nakil merasimi dolayısıyla üst düzey katılım gerçekleştirilememiş, askerî erkânı temsilen GnI. Rasim Akkılıç başkanlığındaki bir heyet ve yüksek öğretim gençliğini temsilen de 19 kişilik bir öğrenci gurubu katılmıştır. Yunanistan adına Selanik Bölge Valisi, Aya Dimitri Kilisesi Papazının katıldığı törende Konsolosluk görevlileri ve çok sayıda davetli ile beraber Selanikli vatandaşlar hazır bulunmuştur.

Hizmete açılan binanın zemin katında taşlık, kiler ve hizmetçi odası bulunmaktadır. Birinci katta sofa, mutfak, Zübeyde Hanım için hazırlanmış bir oturma ve yatak odası, bir de misafir odası mevcuttur. İkinci katta ise sofa, gusülhane, Atatürk odası ve Müze odası yer almaktadır. Her bir oda dönemin Balkan şehirleri evlerinin ruhunu yansıtan eşyalarla donatılmıştır. Müze odasında ise vitrinlerin içerisinde yer alan Atatürk’ün eşyaları ile duvara asılmış fotoğraflar (okul hayatı, subaylık dönemi hizmetleri, İstiklal Savaşı, İnkılâp safhası ve aile resimleri) sergilenmektedir.

Selanik’teki Atatürk Evi Müzesi, 1966 yılında Mehmet Önder tarafından yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenleme esnasında umumiyetle 1953 yılındaki ilk tefrişata uyulduğu görülür. Bazı eşyaların yerleri değiştirilmekle birlikte zemin kat ve birinci katın oda tasnifleri korunmuştur, İkinci kat ise aynı eşya ve fotoğraflar kullanılarak çalışma odası ve yatak odası olarak yeniden tasnif edilmiştir.

1978 yılı mayıs ve haziran aylarında Selanik’te yaşanan depremlerde duvarları çatlayan bina, içine girilemez hale gelmiştir. Önemli ölçüde zarar gören yapı için, yeniden restorasyon kararı alınmış ve binanın onarım işi, Kültür Bakanlığınca Türk mimarları Köksal Anadol ve Esin Arioğlu’na verilmiştir (1980). Tamir masrafları 2,5 milyon lira tutan bina, 1953 tefrişine sadık kalınarak Etnografya Müzesi tarafından yeniden düzenlenmiş ve Atatürk’ün doğumunun 100. Yılında (1981) tekrar ziyarete açılmıştır. Bunun dışında Selanik Atatürk Evi’nin 1985, 1990, 1994, 1999 ve 2002 yıllarında daha ziyade dış cephede gerçekleştirilen küçük çaplı onarımlar geçirdiği bilinmektedir.

Binanın son restorasyonu ve düzenlemesi 2013 yılında olmuştur. Dışişleri Bakanlığı 2007 yılında gelişen müzecilik esasları doğrultusunda Selanik Atatürk Evi’nin onarım, tanzim ve teşhiri gereksinimine dair bir rapor hazırlamış ve Kültür Bakanlığına sunmuştur. Yapılan incelemeler sonrasında binanın bir kez daha restorasyonuna karar verilmiş ve 12 Haziran 2012’de başlayan onarım işleri 2013 yılı mayıs ayı ortalarında tamamlanabilmiştir. Yeni onarım projesi sonrasında bahçeye ziyaretçi girişleri Konsolosluk tarafından değil, yeni açılan İssias Sokak üzerinden yapılmaya başlanmıştır. 1953’te gerçekleştirilen ana düzenlemeden farklı olarak modern müzecilik esaslarına göre yeniden biçimlendirilen müzenin giriş/zemin katı, Atatürk ve Çocuk Odası; birinci katı, Selanik Odası ve Manastır Odası; ikinci katı, İstanbul Odası ve Ankara Odası olarak tanzim edilmiştir. Türkçe, Yunanca ve İngilizce dillerinde hazırlanan ışıktandırılmış panolarla, ses ve görüntü sistemleriyle Atatürk’ün hayatının çeşitli evrelerinin ziyaretçilere sunulmaya çalışıldığı müzede, döneme dair bazı eşyaların yanı sıra balmumu ve silikondan imal edilen Atatürk ile validesi Zübeyde Hanıma ait heykellere de yer verilmiştir. Yeni düzenleme ile beraber daha önce müzede teşhir edilen eşyalar, kayıt altına alınarak Türkiye’ye gönderilmiştir.

Sonuç olarak, Atatürk’ün “Yurtta sulh, cihanda sulh” ilkesi sayesinde Balkan ülkelerinde vücut bulan dostluk ve işbirliği olgusunun bir simgesi olarak Atatürk’ün Selanik’te doğduğu pembe boyalı ev, Selanik Belediyesi Meclisi kararıyla kendisine hibe edilmiştir. Evin müze haline getirilme kararını vefatından önce bizatihi kendisi vermiştir. Müze çalışmaları, onun direktifleri ile 1933’te başlatılmış olmakla beraber, dönemin siyasî, askerî ve sosyal şartlarına bağlı olarak gelişen muhtelif sebeplerle gecikmiş ve ancak 1953 yılında tamamlanabilmiştir. Çeşitli dönemlerde onarım ve düzenlemelere tabi tutulan Atatürk’ün Selanik’teki Evi, günümüzdeki müze şeklini ise 2013 yılında tamamlanan

restorasyon sonrasında gerçekleşen yeni teşhir anlayışına borçludur.

Veysi AKIN

KAYNAKÇA

AKGÜN KARAL, Seçil, **Selanik'teki Ev**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006.

AKIN, Veysi, "Selanik Atatürk Evi ve Müze Haline Getirilmesi", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C XVI, S 48, Ankara-Kasım 2000, s.711-752.

ANADOL, Köksal, ARIOĞLU, Ersin, "Selanik Atatürk Evi 1978 Haziran Depremi Sonrası Restorasyonu", **ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi**, C VII, S 1, Bahar 1981, s.5-24.

Atatürk Selanik Evi Raporu, Haz. Enver Ziya Karal, Celal Bayar Kütüphanesi Umurbey-Gemlik.

BAYDAR, Mustafa, "Atatürk Ne Zaman Doğdu", **Türk'ün Altın Kitabı Her Yönüyle Atatürk**, Haz. Avni Altın, İstanbul 1981.

DİKER, Hasan Fırat, "Selanik Atatürk Evi'nin Müzeleşme Öyküsü", **Taç (Mimarlık Arkeoloji Kültür ve Sanat Dergisi)**, S 12, İlkbahar-Yaz 2019, s.48-63.

DİMİTRİADİS, Vasilis, **Bir Evin Hikayesi**, Çev. Gülsün Aksoy-Aivali, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2016.

ERKİN, Behiç, "Atatürk'ün Selanik'teki Askerlik Hayatına Ait Hatıralar", **Bellekten**, C XX, S 80, Ankara 1956, s.599-604.

İNAN, Afet, "Atatürk Evleri ve Müzeleri", **Türk'ün Altın Kitabı Her Yönüyle Atatürk**, Haz. Avni Altın, İstanbul 1981, s.706-707.

KARAL, Enver Ziya, "Atatürk'ün Selanik'teki Evi", **Atatürk ve Devrim (Konferans ve Makaleler 1935-1978)**, T.C. Ziraat Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1980, s.5-10.

ÖNDER, Mehmet, **Atatürk Evleri Atatürk Müzeleri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1993.

ÖZDEMİR, Ezgi, **Kent Kimliğini Yansıtmada Müzelerin Rolü: Selanik Müzelerinden Örnekler**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019.

RADO, Mehmet, "Bu Evde Bir Tarih Doğdu", **Türk'ün Altın Kitabı Her Yönüyle Atatürk**, Haz. Avni Altın, İstanbul 1981, s.57.

"Selanik Atatürk Evi", **Atatürk Evleri**, Yay. Haz. Birnur Koral, Ömer Ötgün, Haydar Dönmez, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2007, s.1-2.

"Selanik Atatürk Evi", <https://www.ktb.gov.tr/TR-96346/selanik-ataturk-evi.html>;
<http://selanik.bk.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/249482>.

SEZİCİ, Ünal, "Selanik Atatürk Evi Tarihçesi ve Son Durumu", **Ankara Ticaret Odası Dergisi**, S 2, Mayıs 1981, s.15-22.

UNAT, Faik Reşit, "Selanik'teki Atatürk Evinin Tarihçesi Hakkında Araştırmalar", **VI. Türk Tarih Kongresi, 20-26 Ekim 1961 Ankara**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1967, s.561-567.

26/09/2023 tarihinde

https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ataturkun-selanikteki-evi/?pdf=3772?utm_source=adnanguney.com
adresinden erişilmiştir